ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДА ҚОЗОНИЛГАН ҒАЛАБАГА ФАРҒОНА ОБЛАСТИ САНОАТЧИЛАРИНИНГ ҚЎШГАН ХИССАСИ

Атабаева Нигора Махмуджановна,
Андижон давлат педагогика институти
Ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси
email: nigora.atabayeva.74@mail.ru
UDK: 94(575.1).
https://orcid.org/0009-0009-7543-223X

Аннотация: Мақолада иккинчи жаҳон уруши йилларида фашистлар Германияси хамда милитаристик Япония устидан қозонилган ғалабага Фарғона области саноат ходимларининг қўшган муносиб хиссаси, янги фактик маълумотлар асосида ёритилган.

Калит сўзлар: иккинчи жаҳон уруши, саноат, фашизм, милитаризм, оғир саноат, енгил саноат, озиқ-овқат саноати,нефть, металлургия, ишчилар, фабрика завод мактаблари.

Аннотация: В статье на основе новых фактических данных освещен достойный вклад промышленных рабочих Ферганской области в победу над нацистской Германией и милитаристской Японией в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Вторая мировая война, промышленность, фашизм, милитаризм, тяжелая промышленность, легкая промышленность, пищевая промышленность, нефть, металлургия, рабочие, фабричные школы.

Abstract: In the article, the worthy contribution of the industrial workers of Fergana region to the victory over Nazi Germany and militaristic Japan during the Second World War, based on new factual information, is highlighted.

Key words: World War II, industry, fascism, militarism, heavy industry, light industry, food industry, oil, metallurgy, workers, factory schools.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION). Ўзбекистон халқларининг совет хокимияти йилларида босиб ўтган мураккаб ва зиддиятли тарихий йўлини бир хилда бахолаб бўлмайди. Советлар даврини хақиқатда қандай кечган бўлса, уни шундайлигича: барча ижобий ва салбий жихатлари, парвозлари-ю таназзуллари, тарихий жараёнларнинг барча жабхаларини назарда тутган холда тадқиқ этиш лозим. Жумладан, Ўзбекистон халқларининг иккинчи жахон уруши йилларида иштироки, душман устидан қозонилган ғалабага қўшган ҳиссаси масаласи ҳам долзарб мавзулардан бири саналади. Уруш Ўзбекистон сархадларида кечган бўлмаса-да, бироқ Ўзбекистон халқи уруш ҳаракатлари собиқ Совет давлати худудларига кўчган (1941 йил 22 июнь) дастлабки кунларданоқ душманни тўхтатиш ва уни СССР худудларидан улоқтириб ташлаш учун курашга отланди. Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий салохияти, халқ хўжалигининг барча тармоқлари тўлиқ душманга қарши курашга сафарбар этилди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Иккинчи жахон урушида қозонилган ғалабага Ўзбекистон аҳолиси ўзининг муносиб хиссасини қўшди. Ўзбек халқи уруш йилларида ахоли ва фронтни керакли нарсалар билан таъминлашга бутун куч ва имкониятини қаратди. Буни саноатчиларнинг мехнати мисолида кўришимиз мумкин. Уруш йилларида республика саноатининг ривожланиши натижасида махсулот ишлаб чиқариш 1,5 баравар, фронт учун махсулот ишлаб чиқариш 36 баравардан зиёдроқ ўсди. 1940 йилда саноат махсулоти умумий капитал харажатининг 45,5 фоизини ташкил қилган бўлса, 1943 йилда 84,4 фоизни, 1944 йилда

эса 85,3 фоизни ташкил қилди[1.24].

Оғир саноат маҳсулоти 1940 йилда республика умумий саноат маҳсулотининг 13,9 фоизини ташкил қилган бўлса, 1942 йилда 50,1 фоизни, 1943 йилда эса 52,4 фоизни ташкил қилди[2.24]. Уруш йилларида республикада ҳарбий саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ниҳоятда ўсди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида республика саноатининг бошқа тармоқлари ҳам тез суратлар билан ривожланди. Буни Фарғона область мисолида кўриш мумкин. Уруш бошланган йилларда областда 35 та йирик саноат корхонаси, кўплаб артеллар, саноат комбинатлари фаолият кўрсатган эди.

Фарғона областида жойлашган саноат корхоналарини зудлик билан ҳарбий изга кўчириш масаласи урушнинг дастлабки кунлариданоқ область халқи ва раҳбарияти олдидаги биринчи галдаги кечиктириб бўлмас вазифага айланган эди. Бу борада областда уруш собиқ Иттифоқ ҳудудига кўчган дастлабки кунларданоқ кенг кўламли ишлар амалга оширилди.

Фарғона область партия комитетининг 1941 йил 26 июнда бўлиб ўтган бюро мажлиси уруш шароитида Фарғона шойи комбинатининг ишини муҳокама қилди. Йиғилишда комбинат ўз ишини зудлик билан ҳарбий изга кўчириши кераклигини уқтириб, корхона жамоаси олдига қуйидаги вазифаларни бажаришни белгилаб берди:

Комбинатдаги кунлик иш соатини 10 соатга айлантириш, 2 соатлик ортиқча иш соати учун ишчиларга қўшимча иш ҳақи тўлаш;

2 кун муддат ичида барча бригада, цех ва сменаларда ишни тўлиқ ҳарбий изга солиш жадвалини тузиб чиқиш;

Шойи тўқиш артеллари ва колхозлардан 500 кишини Марғилон шойи комбинатида ишлашга сафарбар этиш;

Фарғона шойи тўқиш фабрикасида ишлаш учун Крупская номли артелдан 50 ишчини сафарбар этиш;

Йиғилиш қарорида Фарғона область соғлиқни сақлаш бўлимига фабриканинг касалхонасини врачлар билан таъмин этиш вазифалари топширилди[1.25].

Уруш даврида нефть маҳсулоти муҳим аҳамият касб этишини ҳисобга олиб, Фарғона область партия комитетининг бюроси 1941 йил 23 июлда Ванновскийдаги нефтни қайта ишлаш заводининг ишини муҳокама қилди. Шу борада маҳаллий саноатнинг иши ҳам кўрилди. Бюро ўз қарорида маҳаллий саноатнинг фаолиятида анча муваффақиятлар борлигини, уруш унинг ишини тубдан ўзгартириб юборганлигини кўрсатиб ўтди. Шу билан бирга уруш даврининг қийинчиликлари туфайли, ишчи кучи, транспорт воситалари, турли хомашё захираларининг етишмаслиги натижасида баъзи корхоналар, бир қанча артеллар ўз меҳнат мажбуриятини бажара олмаганлигини ҳам қайд этиб ўтганди. Масалан, Охунбобоев номидаги артель ойлик режасини 92,2 фоизга, “Меҳнат” артели 97 фоизга, шаҳар саноат комбинати 65,8 фоизга бажарган эди холос[3.25]. Бюро йиғилишида шунингдек, Марғилон шаҳаридаги кўплаб саноат комбинатлари ўз ишида камчиликларга йўл қўяётганлигини ҳам кескин танқид остига олган эди.

Область бюроси йиғилишида саноатдаги бу узилишларни бартараф этиш юзасидан тегишли қарорларни қабул қилди. Айниқса область саноат корхоналарида ишчи кучи масаласида оғир аҳвол юз берди, бунинг сабаби кўплаб ишчи кучларининг фронтга сафарбар қилиниши эди.

1941 йил областдаги 35 та йирик саноат корхонасига, 17.699 малакали ишчи кадрлар талаб қилингани ҳолда, уларда 10. 633 ишчи ишлар эди, яна 3.219 ишчи фронтга сафарбар этиладиганлар рўйхатига тушган эди. Шундай қилиб, иккинчи жаҳон урушининг СССР ҳудудига кўчган дастлабки 1941 йилнинг ўзида областдаги мавжуд саноат корхоналари учун 8050 ишчи кучи етишмас эди, шу жумладан Фарғона шаҳридаги корхоналар бўйича 4.893 ишчи, Марғилондаги корхоналарда 2431 ишчи, Қўқон шаҳри бўйича 344 ишчи ва районлардаги

маҳаллий саноат корхоналарига 382 ишчи кучи етишмас эди[4.68-69].

Область саноатида катта ютуқлар қўлга киритилганига қарамасдан саноат корхоналарни ишчи кучи билан таъминлаш масаласи муҳим вазифа бўлиб турар эди. Аммо уруш туфайли бу даврда фронтга ҳам кўплаб жангчиларни етказиб беришни талаб қилар эди. Шу туфайли ишчиларнинг кўпи ва энг сараси фронтга сафарбар этилди. Саноатнинг кадрларга бўлган эҳтиёжини фақат ўсмир ёшлар ва хотин-қизлар ҳисобига қондириш мумкин эди. Ёшлар ва хотин-қизларни малакали ишчи кадр қилиб етиштириш учун уларни ўқитиш лозим эди. Шу сабабли ёшларни ўқитиш учун бутун республикада бўлгани каби областда ҳам ФЗО (фабрика-завод билим юртлари – ФЗУ, ФЗО) мактаблари, ҳунар мактаблари ва қисқа муддатли курслар, касбга йўналтириш тўгараклари очилди.

Область раҳбарияти бу муаммоларни ҳал этиш учун керакли чораларни кўрдилар, саноат корхоналаридаги бўш ўринлар биринчи навбатда хотин-қизлар, кексалар ва балоғат ёшига етмаган ёшлар (12 ёшдан юқори болалар) ҳисобига тўлдириш чоралари кўрилди. Натижада областдаги саноат корхоналари ишчи кучи билан тўла таъмин этиб, уларнинг бир меъёрда ишлаши учун зарур шароитларни яратиб бердилар. Марғилон ва Қўқон шаҳридаги ФЗО мактаблари орқали 969 киши заводлар ва фабрикалар қошида ўқитиш йўли билан 7500 ишчи мутахассислар тайёрланди[4.69].

Ёшлар ва хотин-қизлардан ишчи кадрлар тайёрлаш масаласи область раҳбариятининг диққат марказида бўлди. Масалан, 1942 йилнинг бошидан бошлаб Қўқон қанд заводида ўзбек хотин-қиларидан ишчилар тайёрлаш учун тўгараклар уюштирилди. Бу тўгаракларда 1942 йилнинг март ойининг ўзида 23 нафар ўзбек хотин-қизлари касб ўрганиб чиқдилар[4.30].

Ҳеч қачон станок ёнида бўлмаган, бирон асбобни қўлига тутмаган хотин-қизлар ва ўсмирлар фронтга кетган эркакларнинг ўрнини эгалладилар. Улар қисқа муддат ичида слесарь, токарь, ҳайдовчи, темирчи, болға урувчи ва бошқа касб эгалари бўлиб етишдилар, ҳормай-толмай меҳнат қилдилар.

Область партия комитети 1941 йил 24 июнда область саноат корхоналари ишининг аҳволини бюро мажлисида муҳокама қилиб, барча саноат объектлари, корхоналар, артеллар, колхоз ва совхозлар ҳамда ташкилотларни фронт шароитида туриб ишлашга ўтишга чақирди. Марғилон шойи тўқиш фабрикасининг ишчилари, инженер-техник ходимлари бу чақириққа жавобан июль ойининг 15 кунида қимматли хом ашёдан 215 минг сўмлигини тежадилар[5.148].

Қўқон паровоз депосининг ишчилари кунига икки нормадан иш бажара бошладилар. Қўқон шаҳар маҳаллий саноат коллективи эса кундалик топшириқларини 195-200 фоиздан бажариб, ўзларининг фидокорона меҳнатлари билан бошқаларга ўрнак бўлдилар.

Фарғона областининг саноати 1941 йил август ойи режаларини 100,8 фоиз, жумладан тўқимачилик саноати 124,4 фоизга, енгил саноат 102,7 фоизга, маҳаллий саноат 101,9 фоиз, қурилиш материаллари саноати 302 фоиз қилиб бажарди[5.166].

Фарғона тўқимачилик комбинатининг ишчилари ҳам Харьков заводи жамоасининг 1941 йил ноябрдаги байрам кунларида ишлаш ва бу кунларни фронт кунлари деб ҳисоблаш чақириғига биринчилар қаторида қўшилдилар. Ўша кунларда комбинат жамоаси меҳнаткашлари ўз корхонасида ҳарбийларча меҳнат қилдилар. Комбинат ишчилари кунлик нормаларини 200-300 фоизгача бажардилар[4.71].

Қўқон паровоз депоси жамоаси ҳам уруш йилларида фидокорона фронтчасига ишладилар. Депо аъзоси слесарь В. Баранников ўзининг ёрдамчиси билан кунлик мажбуриятларини 300 фоизга бажариб борди[4.71].

Иккинчи жаҳон уруши йилларида

Фарғона шаҳрида саноатнинг ҳамма соҳалари жуда тез ривожланди. 1941 йил октябрь ойида Украинанинг Луганск шаҳридан кўчириб келтирилган тасма тайёрлаш корхонаси қисқа вақт ичида Фарғона шаҳрига жойлаштирилиб 1942 йил бошларидан маҳсулот бера бошлади. Мелитопиль консерва заводи ҳам Ўзбекистонга 1941 йил октябрь-ноябрь ойларида эвакуация қилинган эди. Эвакуация натижасида келтирилган ушбу консерва заводи ҳам 1942 йил февралдан маҳсулот ишлаб чиқаришни бошлади[6.22]. Фарғона областига душман вақтинча босиб олган ва босиб олиши хавфи мавжуд бўлган ҳудудлардан кўчириб келтирилган бошқа йирик корхоналар, зудлик билан жойлаштирилиб, тезда бир меъёрда ишлай бошлади.

1944 йил 26 ноябрда Марғилон ипак комбинатининг тўқув фабрикаси социалистик мусобақани кенгайтириш натижасида йиллик режани бажарди. Йил охирига қадар режадан ташқари юқори сифатли 145 минг метр ипакли газлама тўқиб бериш мажбуриятини олган эди[7.]

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Хуллас иккинчи жаҳон уруши йилларида Фарғона области саноати ва саноатда меҳнат қилаётган ҳар бир ишчи ўзининг фидокорона меҳнати билан душман устидан қозонилган ғалабага ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшдилар.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТРАТУРА / REFERENCES):

1. Пўлатов И. Улуғ ватан уруши ғалабасига Ўзбекистон меҳнаткашларининг қўшган ҳиссалари. –Тошкент:Ўзбекистон, 1967.
2. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида –Тошкент: Шарқ, 2000.
3. Узбекистан в годы Великой Отечественной войны. –Ташкент, 1966.
4. Пўлатов И. Буюк ғалабада Ўзбекистон ҳиссаси. –Тошкент: Ўзбекистон, 1974.
5. Ульмасбаев Ш.Н. Промышленное развитие советского Узбекистана. –Ташкент, 1958.
6. Тўхтасинов И. Фарғона. –Тошкент: Ўзбекистон, 1967.
7. “Душманга қарши олға”, 1944 йил 1 январ якшанба №1(162).